

Závěrem je třeba konstatovat, že tetralogie *Sphaera octava* si za cíl klade nelehký úkol informovat čtenáře, který velmi pravděpodobně s rozebíraným tématem není detailně obeznámen, o antické a středověké astronomii a s bájemi s ní spjatými. Recenzovaný díl i přes drobná přehlédnutí svůj úkol plní se ctí. Překlady jsou čtivé, úvod postihuje znalosti potřebné k další četbě, poznámkový aparát je důkladný a seznam pramenů a literatury odkazuje odborníky na texty zabírající se danou problematikou do větší hloubky.

Tereza Ševčíková

OTISK, MAREK – PSÍK, RICHARD. 2014. *Matematické listy Gerberta z Remeše*. Praha (Dějiny matematiky 57). ISBN 978-80-7378-260-3. 164 stran.

Přestože je obecně přijímaným faktem, že součástí středověkého písemnictví jsou také spisy zpracovávající odborná témata např. z oblasti lékařství, práva, teologie a disciplín kvadrivia, odvažuje se na pole této literatury vstoupit jen málo latinských filologů, a i ti tak zpravidla (moudře) nečiní osamoceně, nýbrž se nechávají doprovázet specialisty na středověkou epochu příslušných oborů, nebo naopak vystupují jako jejich průvodci. Jedním z nejčerstvějších dokladů takovéto plodné interdisciplinární spolupráce je publikace věnovaná matematickým listům Gerberta z Remeše, která vzešla z autorské dílny filozofa Marka Otiska a filologa Richarda Psíka.

Vůdčí úlohy na přípravě této publikace se ujal Marek Otisk, který se osobností arcibiskupa remešského a ravennského, pozdějšího papeže Silvestra II., dlouhodobě zabývá.¹ Souvislost mezi středověkou filozofií a vybranými kusy Gerbertovy korespondence je věci neznalému zájemci nastíněna hned v předmluvě díla (s. 7): Listy, o nichž kniha pojednává, spojuje skutečnost, že tematizují základní matematickou disciplínu – aritmetiku. V očích středověkých učenců bylo toto svobodné umění ovšem pojímáno jinak, než jak na ně nahlížíme dnes: protože číslo bylo považováno za podstatu a přirozenost všech věcí a číselné poměry za základ řádu stvořeného světa, aritmetika byla pěstována jako filozofie čísla a považována za základní vědu, jež umožňuje porozumět metafyzickým základům univerza (srov. s. 41).

Vlastnímu překladu Gerbertových listů o aritmetice předchází rozsáhlá úvodní studie. V její první části je přiblížen životní příběh autora tlumočených textů: líčení jeho osudů do doby, kdy usedl na stolec sv. Petra a přestal mít čas na své učené záliby, je poměrně podrobné a na životnosti mu dodává skutečnost, že je do značné míry založeno na řeči pramenů 10.–12. století. Je zřejmé, že se M. Otisk v těchto informačních zdrojích dobře orientuje a je si vědom jejich rozdílné výpovědní hodnoty – vedle pramenů objektivnější povahy se mezi nimi nacházejí pozdější literární zpracování Gerbertova příběhu, obsahující notnou dávkou fikce (různá zpracování motivu učencova spolčení se s ďáblem), tzv. *Gerbertova legenda*; nicméně připadalo by mi vhodnější, kdyby byly věrohodné informace ve výkladu jasněji odděleny od fantastických historek a uvítala bych také alespoň stručné zhodnocení nejdůležitější sekundární literatury ke Gerbertovu životu.

¹ Srov. OTISK, MAREK. 2010. *Papežovo ďábelské vědění. Věda a filosofie v době Gerberta z Aurillacu*. Ostrava.

Druhá (větší) polovina úvodní studie, v níž je srozumitelným způsobem představováno jádro teoretické a praktické aritmetiky konce 10. století, seznamuje blíže nezasvěceného čtenáře s kontextem, bez něhož by byl vlastní obsah Gerbertových listů jen stěží uchopitelný. Nejprve M. Otisk objasňuje jednotlivé části Boethiova *Úvodu do aritmetiky*. Dílo vzniklo jako volný překlad stejnojmenného spisu Nikomacha z Gerasy a pojednává o roli aritmetiky v systému pozdně antického vědění, o definici čísla, o vlastnostech čísla jako takového, o vlastnostech čísla nacházejícího se ve vztahu k jinému číslu, o figurálních číslech a o číselných úměrách. K tomuto pro výuku aritmetiky ve středověku naprosto klíčovému textu podává Gerbert v části své korespondence komentář. Poté M. Otisk obrací pozornost k abaku (nazývanému též *mensa n. tabula geometricalis* či *mensa Pythagorea*): po stručné charakteristice prehistorie této počtářské pomůcky v antice je přiblížena její podoba a principy fungování v raném středověku. Užívání abaku dosáhlo vrcholu v 11. a 12. století a v jeho rozšíření sehrálo důležitou úlohu Gerbertovo pojednání *Pravidla počítání na abaku (Regulae de numerorum abaci rationibus)*, k němuž se vztahují dva z tlumočených listů. Výklad naznačených témat z oblasti teoretické i praktické aritmetiky je pro usnadnění recepce prokládán názornými schématy.

Vlastní překlad Gerbertovy vybrané korespondence je společným dílem Marka Otiska a Richarda Psíka a byl pořízen na základě edice Nikolaje M. Bubnova.² Soubor listů s matematickými náměty čítá celkem sedm položek. První tři představují komentáře k Boethiovým dílům *Úvod do aritmetiky* a *Úvod do hudby*: list č. 1 popisuje převody číselných posloupností, další dva listy ukazují, jak pracovat s číselnými poměry, a to zvláště v souvislosti s matematickým základem hudební teorie. Pod čísly 4 a 5 následují dvě verze průvodního dopisu ke zmíněnému traktátu o zásadách počítání na abaku, který snad Gerbert svému příteli Konstatinovi z Fleury zaslal ve dvou redakcích. Kratičký list č. 6 představuje v rámci souboru jedinou položku, již budoucí papež ještě jako opat v Bobbiu zařadil do své epistolární sbírky; v části věnované matematické látce se zmiňuje o dělitelích jakéhokoliv čísla. Poslední, sedmá jednotka překládaného souboru rozebírá odlišnosti v číselných hodnotách, kterými se vyjadřuje obsah rovnostranného trojúhelníku podle geometrie a aritmetiky.

České znění listů se vyznačuje moderním, a nakolik to dovoluje odlehlá látka textů, srozumitelným jazykem. Jak je u překladů odborné literatury dobrým zvykem, náležitý prostor je vyhrazen komentářů: V poznámkách pod čarou se nacházejí především údaje o dataci listů, identifikace v nich zmíněných osob, glosy textověkritické povahy a vysvětlivky vztahující se k překladu konkrétních míst a pojmů (např. termínů). Za každým z listů pak následuje ještě samostatný komentář, v němž M. Otisk analyzuje strukturu jednotlivých textů, resumuje obsah jejich pasáží, poukazuje na problematické aspekty vykládaných tvrzení, upozorňuje na obdobná nebo odlišná vysvětlení shodných fenoménů v textech jiných soudobých autorů apod. Publikaci uzavírá anglické resumé, bibliografie a rejstřík.

Na zrodu české verze matematických listů Gerberta z Remeše a doprovodného pojednání se nepochybně podílely dva faktory, jež považuji za nezbytný předpoklad vzniku jakékoliv kvalitní odborné knihy: zapálení pro zvolené téma a hluboká erudice autorů v daném oboru. Je možné, že specifická látka si nenajde cestu k velkému okruhu čtenářů, tato skutečnost však nikterak nesnižuje hodnotu intelektuálního výkonu, který za zprostředkováním zají-

² BUBNOV, NIKOLAJ M. [ED.] 1899. *Gerberti postea Silvestri II papae Opera Mathematica (972–1003)*. Berlin (přetisk Hildesheim 1963).

mavého momentu dějin evropské vědy českému publiku stojí. A protože M. Otisk a R. Psík v předmluvě k dílu slibují, že o abacistickém počtářství hodlají v budoucnu pojednat podrobněji (s. 9), mají se zájemci o nevšední kapitoly z cest středověkého myšlení ještě na co těšit.

Anna Pumprová